

Simbolika brojeva u glagoljičnom pismu

Jurilj, Ljubica

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:719085>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Ljubica Jurilj

Simbolika brojeva u glagoljičnom pismu

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Milica Lukić

Osijek, 2011.

1. Sažetak

Glagoljica je prvo slavensko pismo koje je još u IX. stoljeću sastavio Konstantin Filozof, Metodov mlađi brat. Konstantin se, prije svega, zalagao za pokršćavanje naroda na našem tlu te prenošenje Radosne vijesti i što je najvažnije, za liturgiju na narodnome jeziku. Danas poznajemo tri temeljna polazišta o njezinu postanku, a to su: egzogena teorija, egzogeno-endogena te endogena teorija. Naziv *glagoljica* po prvi je put zasvjedočen u talijanskom pismu Franje Glavinića rimskoj *Propagandi* 11. siječnja 1626. godine, a učestalije se koristi tek od XIX. stoljeća. S obzirom na to da je Konstantin uz svako glagoljično slovo uvrstio i brojevnju oznaku, potpuno je jasna znatiželja o postanku tih oznaka i njihovoj simbolici. Glagoljična azbuka počinje slovom *az* i brojem jedan, koji je početak svih stvari, a ovo je istraživanje okončano slovom *iže*, kojim započinje Isusovo ime i nosi brojčanu vrijednost deset. Desetica znači potpunu zaokruženost i savršenost svega postojećega. Da bismo potpuno razumjeli simboliku brojeva u glagoljičnome pismu, moramo zaći u područje pitagorejske filozofije, a prije svega u područje kršćanskoga svjetonazora jer je Konstantin, kao tvorac toga jedinstvenog pisma, bio poznat kako po svojoj mudrosti tako i po širenju Radosne vijesti i kršćanskoga svjetla na našem današnjem tlu, a nekada vrelu slavenske kulture. Za shvaćanje važnosti brojeva u glagoljičnoj azbuci važno je poznavati i kršćansku ikonografiju. Glagoljica ni u kojem slučaju nije neorganizirano i neuređeno pismo, već je toliko savršen filološki materijal da bismo tu tematiku trebali što pozornije istražiti.

Ključne riječi: glagoljica, Konstantin Filozof, Pitagorejci, kršćanska ikonografija, simbolika brojeva

2. Uvod

Glagoljica je prvo slavensko pismo, koje je sastavio Konstantin Ćiril 863. godine prije puta među moravske Slavene¹. Glagoljično se pismo na hrvatskome tlu ukorijenilo još u IX. stoljeću i tu se zadržalo do danas. Glagoljica je tu bila u uporabi u dvama jezicima – hrvatskom crkvenoslavenskom i hrvatskom narodnom jeziku. Tako su narodni jezik i glagoljsko pismo na svim područjima pisane riječi mogli zamijeniti latinski jezik i pismo. Činjenica da su se Hrvati glagoljicom u tisku služili sve do početka XX. stoljeća dovoljno govori o njezinoj rasprostranjenosti i vrijednosti koju je imala na našem tlu. Početna slova glagoljične abecede (azbuke) imaju i vrijednost broja ili čislice. Na čitanje brojevne, a ne glasovne vrijednosti znaka upućuje se titlom iznad slova ili točkom ispred i iza njega. S obzirom na to da je glagoljica pismo koje pripada redu azbučnih pisama, grafemi toga pisma ujedno su i brojevi koje je moguće tumačiti i na razini jezičnoga znaka. Svaki jezični znak sastoji se od plana sadržaja i plana izraza pa te brojeve valja tumačiti i na jednome i na drugome planu. Budući da Konstantin-Ćiril nije te brojeve igrom slučaja stavio uz neko slovo, već sâmo postojanje tih brojeva ima i simboličku vrijednost, da bismo razumjeli naum velikoga Filozofa, moramo zaći u područje simbolike i filozofije. U ovome radu baviti ću se upravo simbolikom brojeva u glagoljičnom pismu.

¹Josip Bratulić, *Glagoljica u Hrvata*, u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 1.knjiga; srednji vijek, skupina autora, Zagreb, 2009.

3. Povijesna pozadina glagoljičnog pisma

3.1. Tvorac glagoljičnog pisma - Konstantin

Konstantin, rođen 826. ili 827. u Solunu, mlađi je Metodov brat. Iznimno talentiran još dok je bio mladić, Konstantin je odmalena bio predmetom divljenja svoje okoline. Čak je i njegov životopisac rekao da je učeći helenske vještine svima njima ovladao kao da je samo jednu učio. Teoktist, ljubimac carice Teodore i prijatelj Leonove obitelji, pozvao ga je na školovanje u Carigrad. Ubrzo mu je bio ponuđen i posao hartofilaksa patrijaršijske biblioteke Sv. Sofije, a to je značilo da bude čuvarom državnih tajni². Konstantin to odbija i bježi u samostan. Pronašli su ga nakon šest mjeseci te je postao profesorom filozofije na školi koju je i pohađao. Nadimak Filozof dobio je zahvaljujući svojoj vještini u verbalnim dvobojima. Nakon toga sudionik je mnogih diplomatskih i vjerskih misija, a najvažnija od svih misija Konstantinov je put k Slavenima. Nakon misije kod Saracena vlada mu je dala dopust i on je otišao na Olimp gdje je susreo Metoda. Pretpostavlja se da su braća upravo ondje razmišljala kako okupiti slavenske učenike i započeti prevođenje liturgijskih knjiga. Na Olimpu su se skupljali i redovnici iz zemalja u kojima liturgija na narodnom jeziku nije bila nikakva novost. Majstorstvo kojim je glagoljica oblikovana dokaz je da je Konstantin o svemu mislio puno prije. Od njihova susreta na Olimpu Solunska braća nisu se više rastajala do Konstantinove smrti. Protivnici slavenske crkve i svakoga kulturnog rada među Slavenima za Konstantina nikada nisu imali ružnu riječ i tražiti njegovo ime u negativnom kontekstu u latinskim pisanim izvorima bilo bi uzalud. Osim izvrsne sposobnosti u disputacijama i na ostalim poljima filozofije, Konstantin je bio i primjer pravoga kršćanina. Upravo zato ne čudi što nam je obvezno poznavati njegovu biografiju, a posebice njegove svjetonazore da bismo razumjeli pravi povod za nastanak glagoljičnog pisma.

² Stjepan Damjanović, *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 13.

3. 2. Teorije o postanku glagoljice

Za razliku od svih ostalih, svijetu do tada poznatih pisama, glagoljica je potpuno jedinstvena i ne podsjeća ni na jedno drugo pismo s kojim se svijet do tada upoznao. Ni nakon dubljih analiza, što filoloških što filozofskih, nije lako uspostaviti vezu između glagoljice i bilo koje druge grafije. Tri su osnovna polazišta o nastanku glagoljice iz kojih proizlaze sljedeće teorije:

a) egzogena (teorija koja za svaki glagoljični grafem traži uzor u nekom drugom grafijskom sustavu izvana), b) egzogeno-endogena (teorija koja polazi od toga da se autor glagoljice ugledao u druga pisma, ali i da postoje glagoljične strukture koje se ponavljaju) i c) endogena (teorija koja ne priznaje poticaje izvana, nego traži elemente od kojih su načinjeni svi grafemi i načine slaganja tih elemenata).

A) EGZOGENA TEORIJA

U pokušajima otkrivanja pismovnih uzora glagoljici najčešće se pomišljalo na razne oblike grčkoga alfabeta. Najozbiljniji bio je onaj koji je tu slavensku azbuku povezivao uz grčko kurzivno pismo VIII. I IX. stoljeća (lat. *cursivus* = kurzivno je pismo, s grafički pojednostavljenim, nekaligrafskim tipom međusobno povezanih slova, nastalo iz potrebe za bržim pisanjem).³ Upravo oko dokazivanja te veze najviše su se trudili Isaac Taylor, engleski paleograf, i Vatroslav Jagić, hrvatski slavist, pa ju nazivamo Taylor-Jagićevom teorijom. Izvođenja nekih grafema bila su uvjerljiva, ali i jedna od rijetkih. Ubrzo drugi istraživači, primjerice V. Vondrák, R. Nahtigal, F. F. Fortunatov, J. Vajs i N. S. Trubeckoj, pokušavaju neke glagoljične grafeme objasniti na primjeru grčkog alfabeta, a neke na primjeru drugih pisama, kao što su starožidovsko, koptsko, hazarsko, sirijsko, gruzijsko, armensko itd. Iznimno rijetki bili su slučajevi traženja izvora glagoljice potpuno izvan grčke grafije. Tvrdnja da su za glagoljično pismo uzorom bila neka druga pisma ne može biti potpuno točna niti dokazana jer i dalje ostaje nerazjašnjen postanak velikoga broja grafema. Međutim, upravo su sva ta istraživanja dovela do spoznaje da je glagoljica autorsko djelo stvoreno od pojedinca iz grčkoga kulturnog ozračja, kršćanina, filozofa, talentiranoga filologa i znalca brojnih jezika. Danas nema sumnje da je to bio Konstantin.

³ Stjepan Damjanović, *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 54.

B) EGZOGENO-ENDOGENA TEORIJA

Upravo zbog spoznaje da je samo jedan čovjek mogao biti autorom glagoljice, u njoj su se sve više počeli tražiti elementi sustavnosti. Tako se bar jednom u određenom broju grafema počelo tražiti objašnjenje unutar sâmoga glagoljičnoga grafijskog sustava. U tome su načinu promišljanja polazište za nastanak glagoljice pronašli Thorvi Echkardt i Josip Hamm. Njihov je temeljni stav da se prvotna glagoljica sastojala od dvaju nizova grafema: prvih koji su se razvili u sustavu – endogenih i drugih u sustav unesenih izvana – egzogenih. Iako je Konstantin dokazano stvorio originalno pismo, ne smijemo u potpunosti zanemariti mogućnost veze između glagoljice i onih pisama koja je poznavao.

C) ENDOGENA TEORIJA

Sredinom XX. stoljeća finski slavist Georg Černohwostow izrazio je uvjerenje da glagoljici ne treba tražiti uzor niti u jednom od triju najpoznatijih pisama – grčkom, židovskom i latinskom. S obzirom na to da je Konstantin bio poznati protivnik trojezične hereze, sa sigurnošću možemo tvrditi da se nije želio ugledati u te grafije. Prema teoriji Černohwostowa, glagoljica je originalno pismo čija su slova temeljena na kršćanskim simbolima, a i započinje znakom križa. Temeljni kršćanski simboli koji se javljaju u glagoljici jesu: križ, koji je simbol otkupljenja, na kojemu je Krist bio mučen i umro; krug, simbol vječnosti koji predstavlja božju savršenost i bezvremenost; i trokut, koji simbolizira Trojstvo jer predstavlja cjelinu sastavljenu od triju jednakih dijelova. Po svemu sudeći, vidljivo je da je Černohwostow pokušao dublje zaći u Konstantinov način razmišljanja. Svojim je rješenjem Černohwostow podijelio glagoljična slova u četiri skupine: prvoj skupini zajednički je element križa, drugoj različiti elementi križa, trećoj križ i krug, a četvrtoj, ujedno i posljednjoj, krug i trokut.

Usprkos postojanju različitih teorija i stavova, danas je najzastupljeniji onaj da je Konstantin-Filozof jedini autor prvoga slavenskoga originalnog pisma.

3.3. Povijesna pozadina glagoljice u Hrvata

Prvo pismo s kojim su se Hrvati susreli naseljavajući današnje prostore bila je latinica, ali nema sumnje da je našu srednjovjekovnu pismenost obilježilo upravo glagoljično pismo. Uporaba je glagoljice pokrivala sve funkcionalne slojeve pismovne produkcije – od misala do isprava i osobne korespondencije⁴. Glagoljicom se nije pisalo u svim hrvatskim krajevima u jednakoj mjeri, primjerice postoji malo dokaza za uporabu u sjevernoj Hrvatskoj u ranom srednjem vijeku, iako ima puno indikacija. Primjena nije zastala samo u srednjem vijeku, s postupnim stišavanjem traje sve do XX. stoljeća. Posljednji, poznat koliko i ozbljan, pokušaj oživljavanja glagoljice na našem tlu proveden je krajem XIX. stoljeća, tiskanjem tzv. Parčićeva misala u Rimu 1893. godine. Pisalo se različitim tipovima glagoljice, ovisno o visini funkcije zapisivanoga teksta; staroslavenskim hrvatske redakcije ili hrvatskostaroslavenskim, hrvatskokrkvenoslavenskim ili hrvatskim narodnim i amalgamnim hrvatsko-staroslavenskim. Naziv *glagoljaštvo* promovirao je Eduard Hercigonja nastojeći istaknuti cjelovitost te sastavnice hrvatske kulture. O prvome dodiru Hrvata s glagoljicom i staroslavenskim jezikom pisane su mnoge rasprave. Najstariji hrvatski sačuvani glagoljični spomenici potječu iz XI. stoljeća pa jedini pravi oslonac pronalazimo u podacima povijesnih izvora. Najvažniji takav izvor jest pismo pape Ivana X. splitskome nadbiskupu i njegovome episkopatu u kojemu se spominje nepoželjna proširenost Metodove doktrine. Ne možemo sa sigurnošću ustvrditi je li glagoljično pismo među Hrvate došlo još za života Konstantina i Metoda, ali s obzirom na vremenski orijentir iz danih spisa, vrlo je lako zaključiti kako je do ukorjenjivanja glagoljice na našem tlu moralo doći još u IX. stoljeću. U XX. stoljeću hrvatski historijografi (primjerice M. Barada, N. Klaić, N. Budak) potpuno su promijenili XIX-stoljetno tumačenje prema kojemu se Grgur Ninski zauzimao za narodni jezik u Crkvi i glagoljicu. S obzirom na poznate okolnosti latinocentričnoga franačkog pokrštavanja na prostoru hrvatske države, veća je vjerojatnost da su se glagoljica i staroslavenski jezik već prije ukorijenili među Slavenima (Hrvatima) nastanjenima na prostoru velikobizantske Dalmacije. U posljednje vrijeme sve je zastupljenija teza kako je za

⁴Mateo Žagar, Hrvatska pisma u srednjem vijeku, Latinica u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi, u; ; *Povijest hrvatskoga jezika*, 1.knjiga; srednji vijek, skupina autora, Zagreb, 2009., str.146.

prvi susret naših današnjih prostora s glagoljicom zaslužna kristijanizacija sa sjevera. Toj pretpostavci vjerojatnost umanjuje neočuvanost starih glagoljičnih spomenika s tih prostora.

3.4. Osnovne filološke crtice o glagoljici

Da bismo razumjeli razvojne faze hrvatske glagoljice i njezinu ulogu u hrvatskoj kulturnoj povijesti, moramo se osvrnuti na temeljne osobine glagoljice kao pisma. Prema novijim slavističkim istraživanjima, nema sumnje da je glagoljica pismo koje je Konstantin Filozof po napatku bizantskoga cara sastavio u Carigradu netom prije odlaska u slavensku misiju 863. godine. Već sam spomenula kako danas, u pogledu izvornosti ovoga grafijskoga sustava, u slavistici nema sumnje kako je riječ o originalnome pismu koje ne slični ni jednome danas poznatome. U suvremenoj je paleografiji osobit trag ostavila teorija Vasila i Olge Jončev da se svako glagoljično slovo može smjestiti u jedinstveni modul – kružnicu podjeljenju na osam jednakih dijelova koju nazivamo rozetom. Budući da o originalnosti grafijske sheme nema nikakvih dvojbi, teško je, gotovo nemoguće, glagoljicu uspoređivati s bilo kojim drugim pismom, ali također nema sumnje da se ona ipak oslanjala na uzore grčke pismovnosti. Stariji nazivi glagoljice bili su: *slavensko pismo*, *Littera Hieronymiana*, *littera slava*, *hrvacke knjige*. Suvremeni je naziv *glagoljica* prvi puta zabilježen u talijanskome pismu Franje Glavinića rimskoj *Propagandi* 1626. godine, a češće se koristi tek od XIX. stoljeća. Taj je naziv izveden od glagola *glagoljati*. Osim izvornoga značenja govoriti, označuje i obavljanje liturgije na staroslavenskome jeziku. U glagoljičnoj azbuci slova nose leksička imena. Osim toga, početna slova daju i akrostih, koji u prijevodu na hrvatski glasi: *Ja koji poznajem slova govorim da je vrlo dobro živjeti na zemlji*. Glagoljica najstarijih staroslavenskih tekstova iz X. i XI. stoljeća zbog svojega se temeljnoga vizualnog dojma naziva *oblom*. Stoljeće XII. i XIII. silazno je razdoblje između oble i uglate glagoljice. Prvi pravi primjer formirane hrvatske uglate glagoljice predstavlja odlomak apokrifne Legende o svetoj Tekli iz XIII. stoljeća⁵. U glagoljičnome pismu očigledna je razlika u označivanju brojevnosti: sustav je pravilan, prvo slijede jedinice pa desetice, stotice i tisućice. Ta nas činjenica dovodi do zaključka da možemo promišljati o simbolici brojeva u glagoljičnome pismu, o čemu ću detaljnije pisati u nastavku ovoga rada.

⁵ Anica Nazor, *Ja slovo znajući govorim...*, Erasmus naklada, Zagreb, 2008., str.17.

4. Simbolika brojeva

Rani razvoj matematike i astronomije u visokim kulturama staroga vijeka jasno svjedoči koliko je oduvijek živo bilo zanimanje za brojeve, odnose među brojevima te njima određen svijet stvari i pojava. Već su stari Egipćani i Sumerani brojevima pripisivali božansku prirodu, magijsku snagu i simboličke sadržaje. Dakle, simbolika brojeva stara je koliko i sami brojevi, a njezino bogatstvo govori o izvanrednom značenju brojeva u misaonom svijetu naših drevnih predaka. U uvođenju filozofskih ishodišta simbolike brojeva prva je riječ pripala Pitagori (oko 580.–500. pr. Kr.), slavnome matematičaru i svestranome misliocu, koji je postavio čvrste temelje pitagorejskom nauku o brojevima⁶. Za njega je broj bio idealno oblikovno načelo kozmosa, uređeno prema harmoničnim odnosima brojeva; bio je čak i njegova bit i bitak. Još je staro mišljenje Platona u shvaćanju brojeva podrazumijevalo da brojevi nisu samo matematički znaci već i simboli koji duh željan istraživanja vode spoznaji najviše mudrosti.

4.1. Simbolika brojeva u srednjem vijeku

Poseban je most između kasne antike i početaka srednjega vijeka Aurelije Augustin (354.–430.), vodeći ranosrednjovjekovni filozof, počasnno nazvan ocem kršćanskoga shvaćanja brojeva. Preuzevši u velikoj mjeri nauku o brojevima upravo od Plotina, nasljednika Platonove filozofije, taj je hiponski biskup učio da su idealni brojevi arhetipski oblici ili vječna i nepromjenjiva bit stvari koje nisu same stvorene, ali su kao vječno postojeće sadržane u božanskome umu. Za Augustina su brojevi načelo reda, ljepote i savršenosti, idealni oblikovni principi koji vladaju svijetom i jamče sklad, uređenost, uravnoteženost i zakonitost, a u najvećoj su mjeri izraz stvaralačke volje Boga, koji je *sve uredio po mjeri, broju i težini*. Augustin je u spisu *De doctrina christiana* zapisao da je poznavanje brojeva i njihovih skrivenih značenja nužno za spoznavanje dublje istine biblijskih riječi. On je u slikovnim tumačenjima Svetoga pisma alegorijskim komentarima pokazao veliku originalnost, a pri pisanju se, valja upozoriti, oslonio i na stariju tradiciju koju je u II. i III. stoljeću gajila aleksandrijska katehetska škola. Korijeni te škole sežu do židovskoga učenjaka Filona Aleksandrijskog (otprilike između 25. pr. Kr. i 50. po.

⁶ Tine Germ, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str.5.

Kr.). On se u povijesti pisao kao pronicljiv i nadahnut pisac koji je postavio čvrste temelje židovskoj i kršćanskoj egzegezi Svetoga pisma i time stvorio klasičan model simboličkog tumačenja brojeva. Njegovo je osnovno načelo u tumačenju brojeva prijenos značenja brojanog na broj. Tako je za njega šestica simbol stvaranja, stvaralaštva i Božje ljubavi jer je Bog stvorio svijet za šest dana, a čovjeka šesti dan. Sedmica za Filona znači mudrost jer u Svetome pismu čitamo da je u kući Mudrosti sedam stupova. Desetka predstavlja savršenstvo prave vjere jer su zakoni kršćanske vjere otkriveni u deset Božjih zapovijedi. Najznačajniji predstavnik spomenute aleksandrijske katehetske škole svakako je Origenes (oko 185.–254.). Prvim leksikonom simbolike brojeva mogli bismo nazvati *Knjigu brojeva* ili *Liber numerorum qui in sanctis scripturis occurent* Izidora Seviljskoga (oko 560.–636.). Osim prevladavajućih kršćanskih značenja brojeva, Seviljski je u njoj naveo mnoge brižno sakupljene antičke sadržaje, što djelu daje posebnu čar. To je djelo-model bilo nadvladano tek nastupanjem novoga vijeka.

4.2. Simbolika brojeva u novome vijeku

S obzirom na to da su renesansni humanisti posebice bili oduševljeni antičkom kulturom i filozofijom u XV. stoljeću, nimalo ne čudi ponovno probuđeno snažno zanimanje za brojeve. Filozofska pitanja prirode i uloge brojeva najuže su se isprepletala s matematikom, mistikom i simbolikom brojeva. Poticaj razvoja preuzela je renesansna neoplatonistička filozofija, na čelu s Nikolajem Kuzanskim (1401.–1464.), Marsiliom Ficinom (1433.–1499.) i Picom della Mirandola (1463.–1494.). Za renesansni preporod simbolike brojeva od posebnog je značenja prepletanje starijih tradicija, od neopitagorejske spekulacije, gnostičkih i hermetičkih sadržaja, do židovske kabale, astrologije i alkemije u uvjerenju da je svijet prožet nevidljivim brojčanim sklonostima koje vladaju svijetom i čovjekom⁷. Renesansni su neoplatonisti vjerovali da je pomoću brojeva moguće spoznati skrivene zakone univerzuma i razabrati neshvatljive puteve ljudske sudbine. Želja za otkrivanjem svih tih tajni dovela je do različitih interpretacija brojeva u kojima se filozofija spaja s magijom, matematika s mističnom numerologijom i tradicionalna simbolička značenja s novim okultnim sadržajima. *Harmonija svijeta* Francesca di Giorgija, *Mistična aritmetologija* Anastazija Kirchera i *Okultna filozofija* Agrippe iz Nettsheima djela su koja su vidljivo utjecala na razvoj simbolike brojeva XVIII. i XIX. stoljeća, Prvi je moderni

⁷Tine Germ, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str.12.

rječnik simbolike brojeva knjiga *Numerorum Mysteria Pietra Bonga*, objavljena u Bergamu 1599. godine. U XX. stoljeću brojevi poprimaju magičnu privlačnost, a proučavaju se kroz ezoterijski nauk. Utjecaj je simbolike brojeva na arhitekturu i likovnu umjetnost zabilježen već u starom Egiptu i Mezopotamiji, ali se ne ograničava samo na likovnu umjetnost i arhitekturu već ga nalazimo u glazbi, književnosti, čak i u plesnoj umjetnosti. Zbog jedinstvene je uloge brojeva u europskoj kulturi poznavanje simbolike istih potrebno za cjelovito shvaćanje postignuća ljudskoga duha. Uzmemo li u obzir da broj nije samo matematički, već simbolički znak koji odabranima otvara vrata u svijet tajnih znanja i božanskih tajni⁸, a svako glagoljično slovo jest uz to i znak i oznaka za neki broj, ne čudi želja za dubljim proučavanjem simbolike brojeva u glagoljičnom pismu.

Slika 1. Simbolika brojeva u drevnoj pitagorejskoj filozofiji najčešće je povezivana s položajem planeta u Sunčevom sustavu.

⁸ Tine Germ, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str.15.

⁹ Ova je slika preuzeta s Interneta. Izvor: <http://www.numerology.in/wp-content/uploads/2010/12/Numerology.gif>.

5. Simbolika brojeva u glagoljičnom pismu

Da bismo uopće mogli proučavati simboliku brojeva u glagoljičnom pismu, od velike je važnosti dobro poznavati raspored brojčanih oznaka uz glagoljična slova, koji možemo proučiti u sljedećoj tablici:

ROUND AND ANGULAR GLAGOLITIC							
Ⲁ	Ⲃ	A	1	Ⲅ	Ⲇ	O	80
Ⲉ	Ⲋ	B	2	Ⲍ	Ⲏ	P	90
Ⲑ	Ⲓ	V	3	Ⲕ	Ⲗ	R	100
Ⲙ	Ⲛ	G	4	Ⲙ	Ⲟ	S	200
Ⲣ	Ⲥ	D	5	Ⲡ	ⲡ	T	300
Ⲩ	Ⲭ	E	6	Ⲣ	ⲣ	U	400
Ⲯ	Ⲱ	Ž	7	Ⲥ	ⲧ	F	500
Ⲭ	Ⲫ	Dz	8	ⲩ	ⲫ	H	600
Ⲱ	Ⲳ	Z	9	ⲭ	ⲱ	ω	700
Ⲵ	Ⲷ	Ĭ	10	ⲱ	ⲳ	Št, Šć, Ć	800
Ⲱ	Ⲳ	I	20	ⲵ	ⲷ	C	900
Ⲵ	Ⲷ, Ⲹ	Đ, J	30	ⲹ	ⲻ	Č	1000
Ⲱ	Ⲳ	K	40	ⲽ	ⲿ	Š	2000
Ⲵ	Ⲷ	L	50	ⲿ	ⲱ	poluglas	
Ⲹ	Ⲻ	M	60	ⲻ	ⲽ	Ja, Je	
Ⲱ	Ⲳ	N	70	ⲿ	ⲱ	Ju	

10

Slika 2. Tablica prikazuje glagoljičnu abuku u obloj i uglatoj varijanti ujedno s brojnom vrijednošću uz svako pripadajuće slovo.

¹⁰ Tablica je preuzeta s internetskoga portala

http://www.ellerman.org/vlasta/History/CRO_Inconabula/images/glagoljicaENG.jpg.

Kada govorimo o glagoljici, prema Taylor-Jagićevoj teoriji Konstantin je stvorio 38 novih znakova za slavensko pismo s odgovarajućim brojevima u skupinama 1–9, 10–90, 100–1000, baš kao što je to i u grčkome pismu¹¹. S obzirom na to da je svako glagoljično slovo poseban znak, i to još i oznaka za određeni broj, a poznavajući biografiju Konstantina Filozofa, uistinu velikoga filozofa i srčanoga kršćanina, možemo sa sigurnošću tvrditi da ti brojevi nisu samo puki znakovi već da su s nekim posebnim razlogom stavljeni točno na određeno mjesto. Glavni je cilj ovoga rada provjeriti vezu brojeva i njihove simboličke i filozofske pozadine s onim brojevima koje je Konstantin uvrstio u svoju glagoljičnu azbuku, odrediti što bi oni točno mogli značiti ili bar približno pokušati otkriti tajnu njihova supostojanja uz glagoljična slova. Odlučila sam se detaljnije proučiti simboliku brojeva od jedan do deset jer je broj jedan početak i savršenstvo svega, a desetica zaključuje i zaokružuje savršenstvo i stoji uz *iže*, kojim započinje Isusovo ime, o čemu više u nastavku rada.

5.1. Simbolika broja *jedan* u glagoljičnom pismu

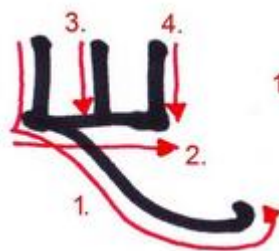

Prvo slovo glagoljske azbuke jest slovo *az*. Ono nosi brojčanu vrijednost *jedan*. Jedinica među brojevima ima najposebnije i najznačajnije mjesto. Ona nije samo broj nego i izvor svih brojeva, simbol prvotnoga počela, elementarne kozmičke energije, Boga i njegove neiscrpne stvoriteljske moći. Antički su i srednjovjekovni učenjaci na broj *jedan* gledali kao na svojevrsan izvor ili sjenu brojeva, a tako ga i u svojoj knjizi *Liber numerorum* naziva i Izidor Seviljski. U pitagorejskoj mistici brojeva jedinica je simbolizirala najviše idealno počelo svijeta, prvobitnu energiju iz koje se rađa svemir i božanski princip njegova postojanja. Za Plotina Jedno je najviše, nepromjenjivo, vječno, sveopsežno načelo svakog postojanja, a to potvrđuje u svome spisu *O prirodi, opažanju i Jednome*. Njegovo je razmišljanje obilježilo i simboliku broja jedan u

¹¹ Darko Žubrinić, *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, Element, 1996., str.27.

kršćanskoj ikonografiji pa je tako i Aurelije Augustin, najveći među latinskim crkvenim ocima, u svome djelu *De Genesi ad litteram* upozorio da jedan nije broj, nego izvor svih brojeva, svih stvari te je povukao paralelu sa Stvoriteljem – početkom, izvorom i uzrokom svega. Broj jedan je, prvenstveno, simbol Boga. U kršćanskoj je ikonografiji jedinica simbol velikoga Krista, nade u spas i vječni život. To je i broj prave vjere, jedinstvenosti Crkve i zajednice vjernika. Kako kaže apostol Pavao: *Jedan Gospodin, jedna vjera, jedan križ: jedan Bog i Otac svih, nad svima i po svima i u svima. (Ef 4,5-6)* Broj jedan je također simbol svakoga početka te se i u kršćanskoj ikonografiji povezuje s prvim danom stvaranja. S obzirom na sve navedeno, nije teško zaključiti zašto je Konstantin Filozof upravo rame uz rame prvome slovu glagoljične azbuke pridružio broj jedan, simbol svih početaka, simbol vječnoga Božanstva.

5.2. Simbolika broja dva u glagoljičnom pismu

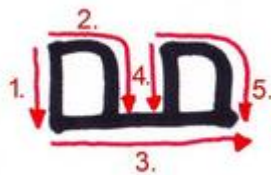

Drugo slovo azbuke jest *buky*. Broj dva simbolizira svako dvojstvo, odstupanje od jednog, prvu diobu, oblikovanje suprotnog spola, znači suprotnost idealnom, dakle označava materijalo (negativno, zemaljsko, prolazno, zlo, tamno...)¹². U brojnim kozmogonijama na početku stvaranja stoji božanski par: Nebo i Zemlja, Sunce i Mjesec ili neki drugi roditeljski par koji začne bogove, heroje i ljude. Svi su vidovi simbolike broja dva bogato zastupljeni i u kršćanskoj ikonografiji brojeva, gdje je glavna predodžba da je dvojka prvi broj koji odstupa od potpunosti jedinstva jer slijedi iza jedinice koja predstavlja izvor svih stvari. Broj dva simbolizira, osim roditeljskih parova, Blizance te biblijske parove koji su gotovo bezbrojni: rajski vrt ima dva drveta – drvo života i drvo spoznaje s kojega je Eva i ubrala zabranjenu jabuku; dva su apostolska prvaka – Petar i Pavao; dvije su i ploče zakona koje je Mojsije primio na gori Sinaj; dvjema ribama Isus je nahranio masu gladnih kraj Genezaretskoga jezera; na dvije se polovice pokidao zastor hrama u trenutku Isusove smrti itd. Čak je u stvaranje svijeta započelo kretivnim razdvajanjem jer je prvoga dana Bog odvojio svjetlost od tame. Promišljajući o svim tim

¹² Tine Germ, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str.22.

nepobitnim dokazima prožimanja značenja broja dva s kršćanskom ikonografijom, lako je razumjeti Konstantinovo uvrštavanje te brojke uz sâmu jedinicu, kao simbol svih početaka, te uz slovo *buky*, koje znači *knjigu*, a o njegovoj važnosti dovoljno govori činjenica da se njegovo ime nalazi i u nazivu glagoljske azbuke.

5.3. Simbolika broja *tri* u glagoljičnom pismu

Slovo *v* treće je slovo azbuke. Motivi troglavih zmajeva, triju princeza, trojice braće, triju vila, triju patuljaka, junaka koji je stavljen pred tri kušnje, tri zagonetke, tri godine čekanja ili traženja i slično čvrsto su ukorijenjeni u narodnoj pripovijesti, bajkama i legendama. Samim time vidljiva je iznimna uloga i simbolička znakovitost broja tri. Njegova su simbolička značenja široka i raznovrsna, tri je sveti broj koji znači savršenost, zaokruženost, plodnost, rast i napredak. Trojka ima središnju ulogu u svim svjetskim mitologijama jer svojstvo znači dovršenost i savršenost. Brojne su trijade bogova koji vladaju panteonom od Egipta do Skandinavije, primjerice Grci su imali tri Hore, božice ljetnog vremena, tri Harite, lijepe pratilje Apolona i Afrodite, tri Moire ili suđenice, tri Erinie ili božice osvete i tri Hesperide koje su čuvale zlatnu jabuku. Božanstva plodnosti najčešće su trojna, a grčka Demetra, frigijska Kibela i keltska Brigit trojne su božice zemlje i plodnosti. Lunarna božanstva imaju trojnu prirodu koja upućuje na motiv triju mjesečevih mijena. Pitagorini su učenici simboliku broja tri razvili na temelju geometrijskih izvođenja – tri točke određuju trokut, koji je ishodište za oblikovanje svih drugih geometrijskih likova, a trokut u kršćanskoj ikonografiji označuje Sveto Trojstvo. Trećeg je dana Bog stvorio i zemlju te odvojio vodu od neba, čime su nastala tri osnovna dijela svijeta – nebo, more i kopno. Krist je, simbolično, uskrsnuo trećega dana, a nakon velikoga biblijskoga potopa cijeli je ljudski rod obnovljen preko trojice Noinih sinova. Aurelije Augustin zapisao je da se u trojci iskazuje potpunost jer ona sadrži početak, sredinu i kraj. Pođemo li s pretpostavkom da je broj tri uistinu savršen broj koji sadržava i početak i sredinu i kraj, a u kršćanskoj ikonografiji označuje Sveto Trojstvo, zaokruženost i savršenost, lako ćemo pronaći odgovor na pitanje zašto je Konstantin

Filozof uz znak za slovo *vedi*, koje znači *znajući*, stavio oznaku trojke, oznaku savršenoga broja koji u sebi sadržava najsvetiju trojnost. *Vedi* dolazi od *vedeti*, što znači *vidjeti očima uma i srca*, a istinska se vjera jedino tako i može „vidjeti“ i spoznati.

5.4. Simbolika broja četiri u glagoljičnom pismu

Četvrto slovo azbuke jest slovo *g*. Osim što je četvorka znak čvrstoće, reda i zakonitosti koja vlada svijetom i ujedno simbol čovjeka, simbolizira uravnoteženost i skladnost svijeta jer je njegovo vremensko i prostorno uređenje u znaku simbolike četvorke. U pitagorejskoj tradiciji taj broj ima posebno značenje, točnije izraz je potpunosti univerzuma i božanski ključ za njegovo razumijevanje. Broj četiri kod starih je Grka simbolizirao ostvarenje kozmosa, a tako se značenje temelji na geometrijskom objašnjenju nastanka svemira: četiri točke označavaju geometrijsko tijelo, trodimenzionalni prostor i svu fizičku pojavnost. Cijeli je svijet izgrađen od četiriju osnovnih elemenata: vatre, vode, zemlje i zraka, a oni su povezani s četirima temeljnim kvalitetama: vruće, hladno, suho i mokro. Tako i svijet ima četiri strane – sjever, jug, istok i zapad – i četiri dimenzije – visinu, dubinu, duljinu i širinu. Zodijakalni krug dijeli se na četiri skupine znakova: vatrene, vodene, zemljane i zračne. U kršćanskoj ikonografiji poznajemo i četiri glavna vjetra koja su očuvala izvorno grčko ime: Zefir (zapadnjak), Eurus (istočnjak), Auster (jugo) i Boreas (sjeverac)¹³. Četiri su osnovna ljudska temperamenta – sangvinični, kolerični, flegmatični i melankolični. Četvorica su evanđelista – Marko, Luka, Matej i Ivan, a svakomu od njih pripada po jedan lik tetramorfa ili četverolika. Broj četiri u najtješnijoj je sadržajnoj vezi sa središnjim simbolom kršćanstva – križem. Križ je simbol kršćanske vjere koja se preko četiriju evanđelja širi na sve četiri strane svijeta. Konstantin je Filozof brojku četiri smjestio uz oznaku za slovo *g* (*glagoljō*) koje znači *govorim*, a bez govora ne bi bilo ni prenošenja evanđelja ili Radosne vijesti i širenja kršćanske vjere, što je i bio njegov životni cilj.

¹³Tine Germ, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str.35.

5.5. Simbolika broja *pet* u glagoljičnom pismu

Peto slovo azbuke jest slovo *d*. Iako simbolika broja pet nije toliko bogata, postoji nekoliko važnih činjenica: pet je broj koji kao zbroj dvojke i trojke, prvoga parnog i prvoga neparnog broja, simbolizira spajanje ženskog i muškog principa, a ujedno je broj čovjeka jer označava pet osjetila, pet načina spoznaje i pet prstiju na ruci. Pitagorejci su peticu proglasili simbolom božanskoga vjenčanja, zato nije neobično da u antičkoj kulturi petica označava sveti broj božice ljubavi – grčke Afrodite ili rimske Venere. Petica znači pentagram ili petokraku zvijezdu koja je simbol sreće, duhovne harmonije i unutarnje snage ili petoga elementa. U pet je Mojsijevih knjiga zapisana nepromjenjivost Božjega lika simbolizirana peticom. Pet znači nepromjenjivost jer se taj broj pomnožen samim sobom ili nekim od neparnih brojeva ponavlja. Konstantin je brojem pet označio slovo *dobre* koje znači *dobro*, a samim time stavljen je naglasak na nepromjenjivost i savršenstvo dobroga – Boga.

5.6. Simbolika broja *šest* u glagoljičnom pismu

Šesto je slovo azbuke slovo *est*. Šestica je prvenstveno savršen broj – numerus perfectus, koji znači dovršenost, harmoniju, uravnoteženost i sklad, simbol je sreće, ljubavi, ljepote, plodnosti i stvaralaštva. U kršćanskoj tradiciji najviša anđeoska bića, serafi, imaju po šest krila, šest stuba vodi prijestolju kralja Salomona, Davidova zvijezda ima šest krakova, Djevicu Mariju krasi šest vrlina itd. Bog je stvorio svijet u šest dana pa o savršenosti šestice u tom kontestu piše i sv. Augustin. Važnost šestice odražava se i u šest dana skupljanja mane kojom je Bog spasio narod

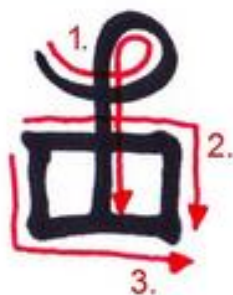
koji je stradao u pustinji. Brojku šest Konstantin je uvrstio u svome glagoljičnome pismu uz slovo koje je označavalo riječ *est*, što znači *jest* a samim time označava i postojanje ili bitak svega što živi.

5.7. Simbolika broja *sedam* u glagoljičnom pismu

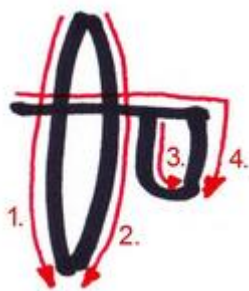
Sedmo slovo azbuke jest slovo ž. Slično kao i trojka, sedmica je omiljeni broj iz bajke koji je nadasve bogat simboličkim značenjima. U većini kultura temeljni se sadržaji vrte oko motiva dovršenosti, savršenosti, cjelovitosti kozmosa i zaokružena sklada vremena i prostora. Pitagorejcima je sedmica bila simbol svemira koji ima sedam planetarnih sfera i sedam planeta. Sedam je tonova glazbene ljestvice jer je osmi ton samo ponavljanje za oktavu nižega. Sedam je dana u tjednu, sedam duginih boja, sedam je glavnih metala, a u pitagorejskoj mistici sedam je broj savršenosti. Poznajemo i sedam svjetskih čuda i sedam slavnih grčkih mudraca. Također je bilo i sedam brežuljaka na kojima je sagrađen Rim. U kršćanskoj simbolici brojeva sedam je jedan od najvažnijih jer se u Svetom pismu javlja češće nego bilo koji drugi broj. Sedam je dana stvaranja, sedmi je dan vrijeme odmora i sedam je darova Duha Svetoga. Sedmica je i broj koji simbolizira čovjeka koji ima sedam otvora u glavi te je spoj duhovnog i tjelesnog jer je $7 = 3 + 4$, pri čemu trojka označava duhovno, a četvorka tjelesnu prirodu čovjeka. Konstantin Filozof sedmicu je uvrstio u slovo ž koje označava riječ živjeti (*živeti*), a u življenju je sadržano svo savršenstvo postojanja.

5.8. Simbolika broja *osam* u glagoljičnom pismu

Đerv je osmo slovo azbuke. Osam je sretan i harmoničan broj, odlikuje se matematičkom uravnoteženošću i zato je simbol ravnoteže i postojanosti. Simbolizira preporod i novi početak, vječnost, predodžba je raja, uskrsnuća i vječnoga života. Pitagorejci su dodatno naglasili kozmičke dimenzije osmice: osmerokut simbolički povezuje kvadratom obilježeni svijet i nebo koje predstavlja krug. Broj osam je u antici označavao vezu između zemlje i neba. U nauku gnostičkih religija duša se nakon sedam nestalnih planetarnih sfera diže u osmu kojom vladaju zvijezde stalnice pa je osmica broj odrješenja i simbol sretnoga ispunjenja. U kršćanskoj ikonografiji osmokraka se zvijezda pojavljuje kao atribut Djevice Marije te je i simbol za zvijezdu Danicu čije je svjetlo znak Isusova rođenja. U glagoljičnome pismu osmica stoji uz slovo *đerv* koje označava riječ *dzelo* koja u prijevodu na hrvatski jezik znači *vrlo* pa je Konstantin time želio naglasiti sve vrline koje ta brojka u sebi nosi.

5.9. Simbolika broja *devet* u glagoljičnom pismu

Deveto je slovo azbuke slovo *z*. Nakon trojke i sedmice broj devet treći je broj koji se pojavljuje u mitološkom svijetu bajki sa šarenom paletom simboličkih značenja. Najčešća su značenja težnja dovršenosti koju posjeduje desetka. Devetka simbolizira duhovno savršenstvo jer je utrostručena trojka, obilježava snagu duha, mudrost, znanje i duhovnu zrelost. Devet je muza koje vladaju duhovnim kozmosom čovjeka i devet je nebeskih sfera. Devetim satom završava

Isusova pasija na križu, Adam i Eva iz raja su bili prognani u devet sati. Dante Allighieri u Božanskoj komediji piše o devet nebesa i devet krugova pakla, a između devet nebesa i devet krugova pakla jest *zemlja*, riječ kojoj je Konstantin pridružio deveto slovo glagoljičnoga pisma i vrijednost broja devet.

5.10. Simbolika broja *deset* u glagoljičnom pismu

Slovo *iže* deseto je slovo azbuke. S obzirom na to da je deset broj koji simbolički sjedinjuje sve prijašnje navedene, odlučila sam da on ujedno bude i pečat ovome radu o simbolici brojeva u glagoljičnome pismu. Deset je simbol zatvorene mnogostrukosti, zaokruženosti, sveopsežnosti i vječnosti. Desetica je ujedno i mjerilo svega brojivog i mjerljivog, sveprisutna je u ustroju svijeta koji nas okružuje i zato je još i poseban simbol uređenosti postojećega svijeta. U pitagorejskoj mistici broj deset usko je povezan s božanskom tetraktis jer je zbroj prvih četiriju brojeva. Pitagorejci su i kozmos podijelili na deset sfera. Postoje zanimljive činjenice i iz povijesti: Ahejci su Troju opsjedali devet godina i zauzeli je desete, a Odisej je lutao devet godina i desete se vratio na rodnu Itaku. Broj tri, Simbol Svetoga Trojstva, i savršenost sedmice daju desetku. Desetka je i simbol prave vjere jer rimski broj X simbolično je u znaku križa, znaku Krista i njegova nauka. Desetka je u kršćanskoj simbolici brojeva najslavniji broj – svedovršavajući, sve druge sadržeci, simbol svijeta i simbol vječnoga Stvoritelja. Konstantin je simbolično brojku deset stavio uz *iže*, sveto slovo, kojim započinje Isusovo ime, ime onoga koji je došao spasiti svijet i odriješiti ljudski rod svih muka.

14

Slika 3. Fotografija prikazuje artistsku izvedbu broja 10 umjetnika Ivana Rumate.

¹⁴ Izvor: http://farm5.static.flickr.com/4084/4992347488_1f4d759952.jpg.

6. Zaključak

Glagoljica je prvo slavensko pismo, koje je sastavio Konstantin–Ćiril 863. godine prije puta među moravske Slavene¹⁵. Glagoljično se pismo, prema svim pretpostavkama, na hrvatskome tlu ukorijenilo još u IX. stoljeću i tu se zadržalo do danas. Glagoljica je tu bila u uporabi u dvama jezicima – hrvatskom crkvenoslavenskom i na hrvatskom narodnom jeziku. Tako su narodni jezik i glagoljsko pismo na svim područjima pisane riječi mogli zamijeniti latinski jezik i pismo. S obzirom na to da je svako glagoljično slovo poseban znak, i to još i oznaka za određeni broj, a poznavajući biografiju Konstantina Filozofa, kao uistinu velikoga filozofa i srčanoga kršćanina, možemo sa sigurnošću tvrditi da ti brojevi nisu samo puki znakovi, već da su s nekim posebnim razlogom stavljeni na točno određeno mjesto. Glavni je cilj ovoga rada bio provjeriti i pokušati dokazati svezu glagoljičnih brojeva s drevnom pitagorejskom filozofijom i kršćanskom ikonografijom, a s obzirom na to da je ta činjenica uistinu dokaziva Konstantinovu biografijom. Proučivši simboliku brojeva od jedan (1) do deset (10) te ih povežavši s brojčanim oznakama glagoljskih slova od *az* do *iže*, došla sam do zaključka da su te dvije sastavnice itekako povezive i da brojke uz glagoljična slova nisu rezultat slučajnosti. Uzimajući u obzir Konstantinovo predznanje, njegovu produhovljenost i inteligenciju, takva nas podudarnost i savršenstvo izbora određenosti brojeva ni u kojem slučaju ne može začuditi. Brojevi u glagoljičnom pismu nisu samo brojevi, oni su znakovi svjetlosti, vječnosti, zaokruženosti i savršenstva, kakvo je pismo i glagoljica.

¹⁵Josip Bratulić, *Glagoljica u Hrvata*, u; *Povijest hrvatskoga jezika*, 1.knjiga; srednji vijek, skupina autora, Zagreb, 2009.

4. Literatura

1. Bratulić, Josip. *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb, 1995.
2. Čunčić, Marica. *Izvori hrvatske pisane riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
3. Damjanović, Stjepan. *Slovo iskona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
4. Germ, Tine. *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.
5. Nazor, Anica. *Ja slovo znajući govorim...*, Zagreb 2008.
6. Paro, Frane. *Glagoljska početnica*, Naklada Benja, Rijeka, 1995.
7. Žubrinić, Darko. *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1996.
8. Žubrinić, Darko. *Panoptikum, Glagoljski brojevi*, Miš, broj 11.

Internetski izvori:

http://farm5.static.flickr.com/4084/4992347488_1f4d759952.jpg. (15. rujna 2011., 18:45)

http://www.ellerman.org/vlasta/History/CRO_Inconabula/images/glagoljicaENG.jpg. (15. rujna 2011., 21:37)

<http://www.numerology.in/wp-content/uploads/2010/12/Numerology.gif>. (16. rujna 2011., 12:43)

Sadržaj

1. Sažetak	1
2. Uvod.....	2
3. Povijesna pozadina glagoljičnog pisma	3
3.1 Tvorac glagoljičnog pisma - Konstantin	3
3.2 3. 2. Teorije o postanku glagoljice	4
3.3 3.3. Povijesna pozadina glagoljice u Hrvata.....	6
3.4 3.4. Osnovne filološke crtice o glagoljici	7
4. Simbolika brojeva	8
4.1. Simbolika brojeva u srednjem vijeku	8
4.2. Simbolika brojeva u novome vijeku.....	9
5. Simbolika brojeva u glagoljičnom pismu	11
5.1. Simbolika broja <i>jedan</i> u glagoljičnom pismu.....	12
5.2. Simbolika broja <i>dva</i> u glagoljičnom pismu	13
5.3. Simbolika broja <i>tri</i> u glagoljičnom pismu	14
5.4. Simbolika broja <i>četiri</i> u glagoljičnom pismu	15
5.5. Simbolika broja <i>pet</i> u glagoljičnom pismu.....	16
5.6. Simbolika broja <i>šest</i> u glagoljičnom pismu.....	16
5.7. Simbolika broja <i>sedam</i> u glagoljičnom pismu	17
5.8. Simbolika broja <i>osam</i> u glagoljičnom pismu	18
5.9. Simbolika broja <i>devet</i> u glagoljičnom pismu	18
5.10. Simbolika broja <i>deset</i> u glagoljičnom pismu	19
6. Zaključak.....	21
6. Literatura.....	22

